

PALEO- AKTUEEL

5

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1994, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: opgraving te Noordbarge met de plattegrond van een boerderij uit het eind van de ijzertijd

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0420 0

PALEO-AKTUEEL

5

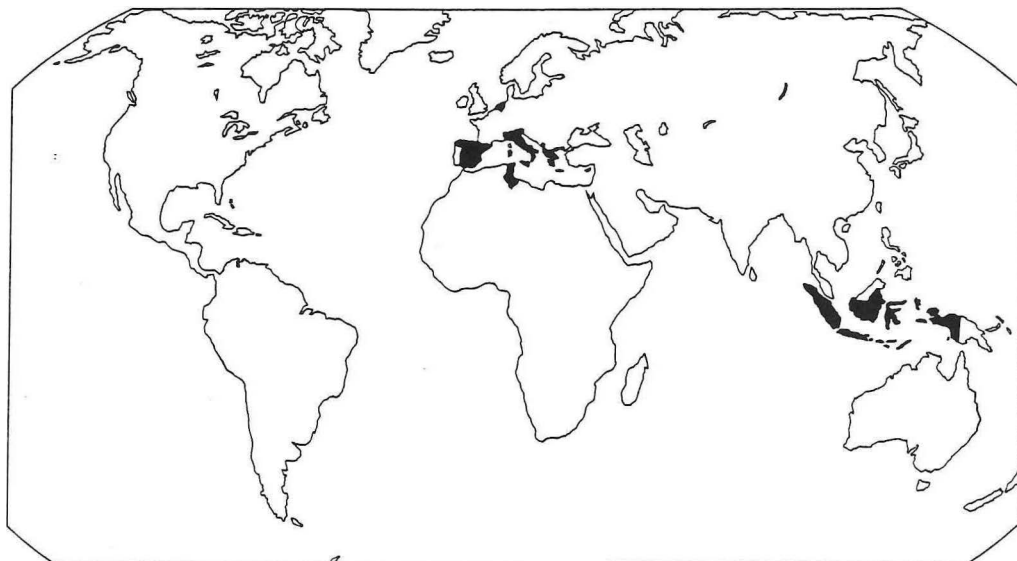
redactie

Mette Bierma
Otto H. Harsema

Archeologisch Centrum

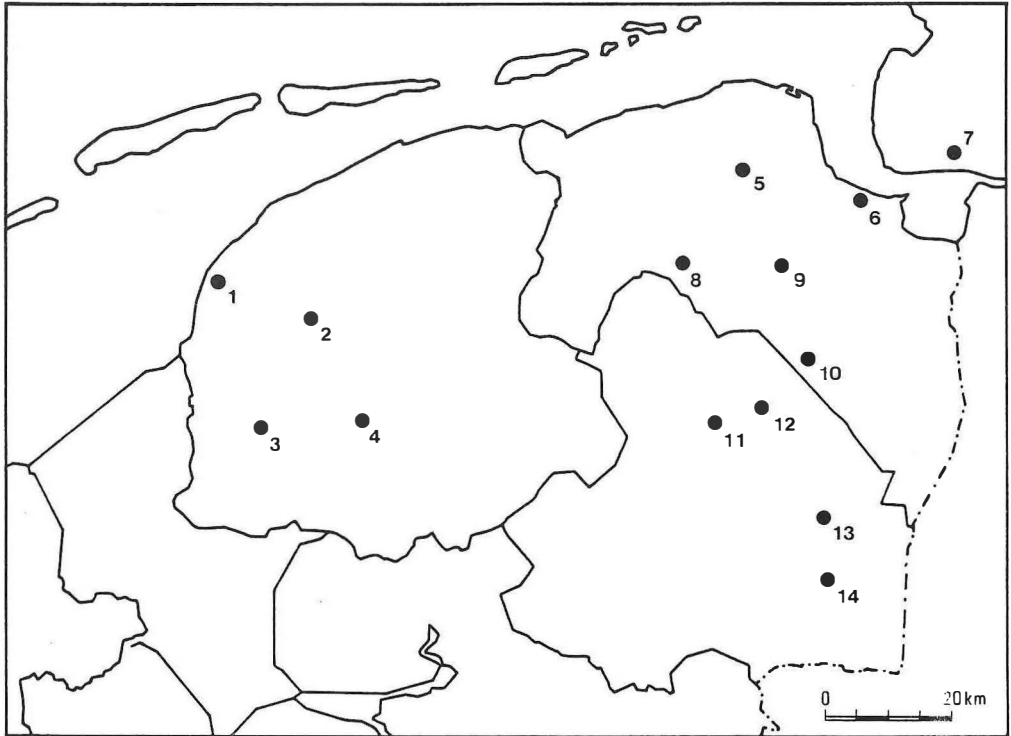
Groningen, 1994

In deze aflevering: Albanië, Duitsland, Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland, Spanje en Tunesië.

In deze aflevering uit Noord-Nederland en Noord-Duitsland:

1. Wijnaldum; 2. Lions; 3. Oudega; 4. Akmarijp; 5. Westeremden; 6. Heveskes; 7. Emden;
8. Groningen; 9. Slochteen; 10. Wildervank; 11. Ballo; 12. Gieten; 13. Exlo; 14. Noordbarge.

INHOUD

J.R. BEUKER & M.J.L.Th. NIEKUS Het midden-paleolithicum van Noord-Nederland	9
R.H.P. LUTGERINK Warme ijstijden ?!	11
G.-J. BARTSTRA Postmodern naar Pompanua	14
M.J.L.Th. NIEKUS & D. STAPERT Een vindplaats van de overgang laat-paleolithicum/mesolithicum bij Oudega (Fr.)	17
G.R. BOEKSCHOTEN & D. STAPERT 'Rings & sectors': een computerprogramma voor ruimtelijke analyse	22
G.L.G.A. KORTEKAAS & M.J.L.Th. NIEKUS Een vindplaats uit het vroegere mesolithicum in de Hooilandspolder, gemeente Slochteren (Gr.)	27
S. BOTTEMA & H.R. REINDERS Door het land der Skipetaren	32
R. BAKKER Het Gietsenveentje, gemeente Gieten (Dr.): unicum of probleemgeval?	35
J.N. LANTING Het na-onderzoek van het vernielde hunebed D31 ^a bij Exlo (Dr.)	39
J.J. HEKMAN Nieuw archeologisch onderzoek op Syros (Griekenland)	43
JOSE LUIS SANZ BRETÓN & J. SCHELVIS De mijten (acari) uit Peñalosa en Cerro de la Cruz (Spanje) en Halos (Griekenland)	47
M. MAASKANT-KLEIBRINK Een voorlopig verslag van de opgravingen op de 'Timpone della Motta', Francavilla Marittima, Calabrië	50

B.J. HAAGSMA & P. ATTEMA Het <i>Casa di Angelina</i> , een traditionele boerderij bij de opgraving te Francavilla Marittima (Calabrië, Italië)	55
J. BOUMA & W. PRUMMEL Potten en botten: offergebruiken in Midden-Italië	60
Y. DIJKSTRA De opgravingscampagne 1993 in Hellenistisch Halos	65
O.H. HARSEMA Zes dagen in juni op de es van Noordbarge (Dr.)	69
G.J. DE LANGEN, T. PERGER, W. PRUMMEL, J. SCHELVIS, E. TAAYKE, J. WILLEMSSEN & M. WISPÉLWEY Een korte verkenning te Bolland bij Lions (Fr.)	74
J. FEYE Uzita, een Romeins stadje (Tunesië)	80
A.T. CLASON & E. KNOL Het ongehoorde rund in de Nederlandse kuststreken	85
D.L. BEKKER Faunafragmenten van twee terpjes nabij Emden (Duitsland)	89
E. TAAYKE De Groningse tongval anno 94	93
Y. SABLÉROLLES De glasvondsten van Wijnaldum (Fr.)	97
G.J. DE LANGEN, J. ORBONS, T. PERGER, J. VAN DER VAART & M. WISPÉLWEY Onderzoek naar de kerk op 't Olthof van Akmarijp (Fr.)	102
P.B. KOOL, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Bewoningssporen langs de Zeemsloot bij Westeremden, gemeente Loppersum (Gr.)	107
H.T. WATERBOLK In de ban van Banlo	110
P.B. KOOL, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Een onbekend steenhuis te Heveskes (Gr.)	115

A. JAGER	
Middeleeuwse adelshuizen in Friesland	120
P. BAKS	
De citadel van de hertog van Alva in de stad Groningen, 1569-1577	125
B. HAVINGA & A. UFKES	
De opgraving aan de Reitemakersrijge te Groningen	130
A.F.L. VAN HOLK	
Vergelijking van de archeologische inventaris van de Groninger tjalk ‘De Zeehond’ met schriftelijke scheepsinventarissen uit het einde van de 19e eeuw	134
P.B. KOOI	
Een brief met gevolgen	139
D.C. BRINKHUIZEN	
Het dieet van de otter (<i>Lutra lutra</i>) in twee voormalige ottergebieden in Friesland	143
S. BOTTEMA	
Het lam gods is een Fries melkschaap	148
P. CLEVERINGA, A. BOSCH, S. BOTTEMA, R. CAPPERS & H.A. GROENENDIJK	
De moeraskalk van Wildervank (Gr.)	151

DE OPGRAVING AAN DE REITEMAKERSRIJGE TE GRONINGEN.

B. Havinga en A. Ufkes

Inleiding

Gedurende zes weken (27 juni tot 30 juli '93) werd een opgraving uitgevoerd door de gemeente Groningen en Stichting Monument & Materiaal in het zuidwestelijk deel van de stadskern, tussen Reitemakersrijge en Schuitemakersstraat, ten westen begrensd door de Kleine der A. Deze opgraving was de eerste onder eigen opgravingsbevoegdheid van de gemeente, waarbij de dagelijkse leiding berustte bij B. Havinga en A. Ufkes (dienst Ruimtelijke Ordening). Begin dit jaar werden de laatste huizen aan de zuidwestkant van de Schuitemakersstraat/Reitemakersrijge gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. De noodopgraving bood de kans onderzoek te doen naar zowel de ontstaansgeschiedenis van dit stadsdeel als het verloop van de Drentse A in dit gebied. Door bodemverontreiniging, kelders en recente funderingen was tenminste 1/3 van het opgravings-terrein te ontoegankelijk om een duidelijke reconstructie van bebouwingsfasen voor sommige panden mogelijk te maken. Eind augustus werd een profielsleuf in noord-zuidrichting over het terrein gegraven waarin drie beddingen van de Drentse A te onderscheiden waren, daterend uit de 12e en 13e eeuw. De opgraving/terreinsanering kon plaats vinden dankzij een samenwerking met Ing. Bureau Van Limborgh, de gemeentelijke Milieudienst en Fa. Jager (Midwolde).

Eerste conclusies

Gebleken is, dat de vroegste bewoning, daterend uit de 14e eeuw, heeft plaatsgevonden aan de Schuitemakersstraat.

De vijf aan deze straat gelegen houten huizen hadden allemaal lemen vloeren en verharde stookplaatsen aan de Schuitema-

kersstraat. Het voorste gedeelte met de stookplaats kan als woongedeelte worden beschouwd, terwijl het resterende gedeelte voor opslag zal hebben gediend. De stookplaats lag, voor zover na te gaan, op het hoogste punt van de vloer. De vloeren hielden af om het binnen gedrongen water te lozen. Bovendien waren smalle stroken klei tussen de vloeren en de muren aangebracht. Sommige fundamenteen waren zelfs tot op hoog niveau van klei en houtwerk voorzien, dit alles om het binnendringen van vocht tegen te gaan.

Er zijn op meerdere plaatsen langs de Schuitemakersstraat boven elkaar liggende lemen vloeren aangetroffen, van elkaar gescheiden door een brandlaag. De houten huizen zullen herhaaldelijk herbouwd zijn. Opvallend is, dat aan de Reitemakersrijge geen lemen vloeren of zelfs maar restanten daarvan werden aangetroffen.

Gezien de humeuze ondergrond aan de Reitemakersrijge en de aanwezigheid van mestkuilen, kan er van worden uitgegaan dat dit lange tijd onbebouwd is geweest en gediend heeft als erf met een enkel losstaand houten gebouwtje.

De ondergrond van het terrein aan de Schuitemakersstraat bestond daarentegen uit zwarte grond met mosselgruis, uitgezonderd de kavels onder Schuitemakersstraat 12 en Reitemakersrijge 21. In deze kavels met uitzonderlijk veel mestkuilen, daterend uit 14e eeuw, werd een groot aantal paaltjes aangetroffen. Het was niet ongebruikelijk om rond mestkuilen palen met vlechtwerk aan te brengen.

Daar het in dit stadsdeel gaat om een aangewonnen opgehoogd gebied, zal het onderhevig zijn geweest aan bodeminklinking. Tijdens de opgraving werd een stevig pakket klei waargenomen, dat over een aantal lemen vloeren en stookplaatsen aan de Schuitemakersstraat heen lag. Dit pakket zal zijn opgebracht om het terrein op

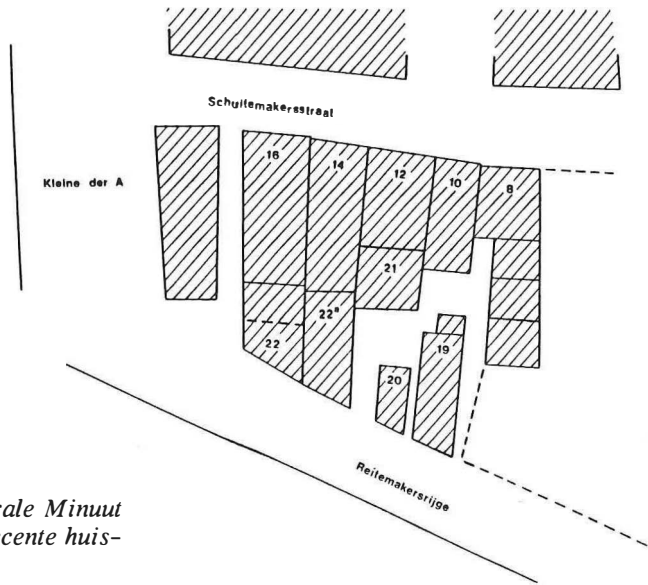

Fig. 1. Detail van de Kadastrale Minuut van ca. 1830 met hierop de recente huisnummers.

nieuw op te hogen en te stabiliseren waarna er nieuwe huizen werden gebouwd.

De eerste huizen met een stevige stenen fundering deden hun intrede in de 15e eeuw en aan deze funderingen werd de nodige aandacht besteed. Het beste voorbeeld hiervan was het stenen huis aan de Schuitemakersstraat nr. 14, waar de fundering rustte op een flinke grondverbetering. Dit stenen huis deelde het eerdere huis als het ware in tweeën en was van het achterste gedeelte gescheiden door een muur. De bouwnaden van het stenen huis in de oostelijke muur waren duidelijk zichtbaar.

Aan de Reitemakersrijge bevond zich een tamelijk diepe en brede sloot, gegraven in de 15e eeuw. In de eerste helft van de 17e eeuw werd deze sloot gedempt en vond er bebouwing plaats aan de Reitemakersrijge. Er bleven echter gangen bestaan (oostelijk van Schuitemakersstraat nr. 12 en westelijk van Reitemakersrijge nr. 19) als doorgangsroute tussen de Schuitemakersstraat en de Reitemakersrijge. Westelijk van Reitemakersrijge nr. 18 lag de zogenaamde 'Houtkopersgang'. Bovendien waren er open plaatsen, welke dienden als bleekveld met put of als stalling voor vee. De snelle ontwikkeling van de bebouwing

aan de Schuitemakersstraat en wel met name het oprichten van pakhuizen en herbergen aldaar was ongetwijfeld het gevolg van de aanwezigheid van bierbrouwerijen en jeneverstokerijen in het gotisch huis en het Canterhuis aan de Brugstraat sinds de 16e eeuw.

De straten en hun namen

De Schuitemakersstraat zou haar naam ontleenen aan de aanwezigheid van scheepswerfjes. Hiervoor zijn tijdens de opgravingen geen aanwijzingen gevonden, misschien dat er ooit sloopstimmerlieden woonden die werkzaam waren bij de scheepswerven aan de Noorderhaven of bij 'de Mottenberg', gelegen ten zuiden van de huidige Museumstraat. Het hernoemen van de West-Indische Opslagh (17e eeuw) tot Rietmakersrijge/Reitemakersrijge zal in de 18e eeuw hebben plaats gehad. Algemeen wordt aangenomen, dat deze benaming slaat op 'een rij' (woningen) waar ambachtlieden een onderdeel van weefgetouwen vervaardigden ten behoeve van de lakenindustrie. Een riet is namelijk dat deel van een weefgetouw, waardoor de kettingdraden worden

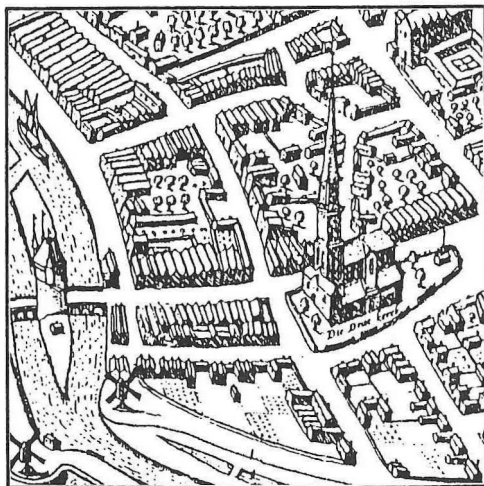

Fig. 2. Detail van de kaart van Braun en Hogenberg, 1575.

gespannen. Wat hiermee in verband kan worden gebracht is het huis 'de Mallemolen', dat begin 18e eeuw gevestigd was in een gebouwencomplex aan de Drentsche A, ten zuiden van de Schuitemakersstraat. Hierin was een spinnerij gevestigd. De eigenaren exploiteerden tevens een dekenrederij in een volmolen aan het Hoornsche Diep (wollen en lakense stoffen werden geperst, gekneed, gestampt en vervilt onder toevoeging van zeep of vroeger met zogenaamde 'vollersaarde', een vette kleisoort).

Ovens

Onder het pand gelegen aan de Reitemakersrijge nr. 22, in de hoek van de voorgevel en de scheidingsmuur met nr. 22a, werd tijdens de opgraving een oven bloot gelegd. De datering in de 18e eeuw is tamelijk zeker. De bouw, de vulling en de historische context spreken hiervoor. De functie van de oven is vooralsnog onduidelijk.

Enkele meters verder oostwaarts, eveneens aan de Reitemakersrijge, werd een restant van een pottenbakkersoven gevon-

den. De stenen van het kromme muurwerk waren plaatselijk versinterd door hoge temperaturen. De datering is 17e-eeuws en het betreft mogelijk de oven van de pottenbakker Hindrick Derrix, die aan de Schuitemakersstraat zijn beroep zou hebben uitgevoerd tussen 1620 en 1640. In de directe omgeving van dit ovenrestant werd veel houtskool aangetroffen.

Overigens werd dit ovenrestant omringd door pottenbakkersafval in de vorm van misbaksels en halffabrikaten. Een aardige bijkomstigheid is, dat de 15e-eeuwse sloot aan de Reitemakersrijge in de 17e eeuw gedempt werd met stadsafval. Deze stort bevatte behalve puin en gebroken gebruiksvoorwerpen veel pottenbakkersafval uit juist de eerste helft van de 17e eeuw. Daarbij kwam nog de vondst van twee concentraties pottenbakkersklei.

Het is nog steeds de gewoonte van pottenbakkers om hun klei enige jaren te begraven om het te laten rijpen. Een hedendaagse pottenbakker is nu bezig om te onderzoeken of er van deze klei, die al meer dan drie eeuwen geleden begraven werd, 'nog iets te bakken valt'.

Summary

This article deals with the preliminary results of an excavation performed in a comparatively young quarter of the old town centre of Groningen, which was once enclosed by the first circle of town ramparts of the 13th century.

It was found that the construction of the earliest dwellings, timber-built on a foundation of boulders, occurred in the course of the 14th century along the Schuitemakersstraat. In the centuries to follow, the construction of brick houses was more or less guided by the orientation of these first edifices.

It was not until the 17th century that people began to settle along the Reitemakersrijge, an area which up till then had only served as stock yards.

*Fig. 3. Restant van de 17e-
eeuwse pottenbakkersoven
onder Reitemakersrijge nr.
20.*

Noot

1. Met dank aan Kristin Bosma (stud. Med. Arch.) en Henk Nieuwenhuizen (Stichting Monument en Materiaal), die als vaste leden van ons opgravingsteam hebben bijgedragen aan het welslagen van deze opgraving.

Literatuur

- Feith, J.A., 1891-1908. Wandelingen door het oude Groningen. *Groninger Volksalmanak*, pp. 31-158.
- Gangelen, H. van, 1983. *Groninger pottenbakkers en hun pottenbakkerijen in de 17e en 18e eeuw*. Utrecht.
- Giffen, A.E. van & H. Praamstra, 1962. Bijdrage tot de geschiedenis van de stad Groningen binnen de diepen (I). *Groninger Volksalmanak*, pp. 68-91.